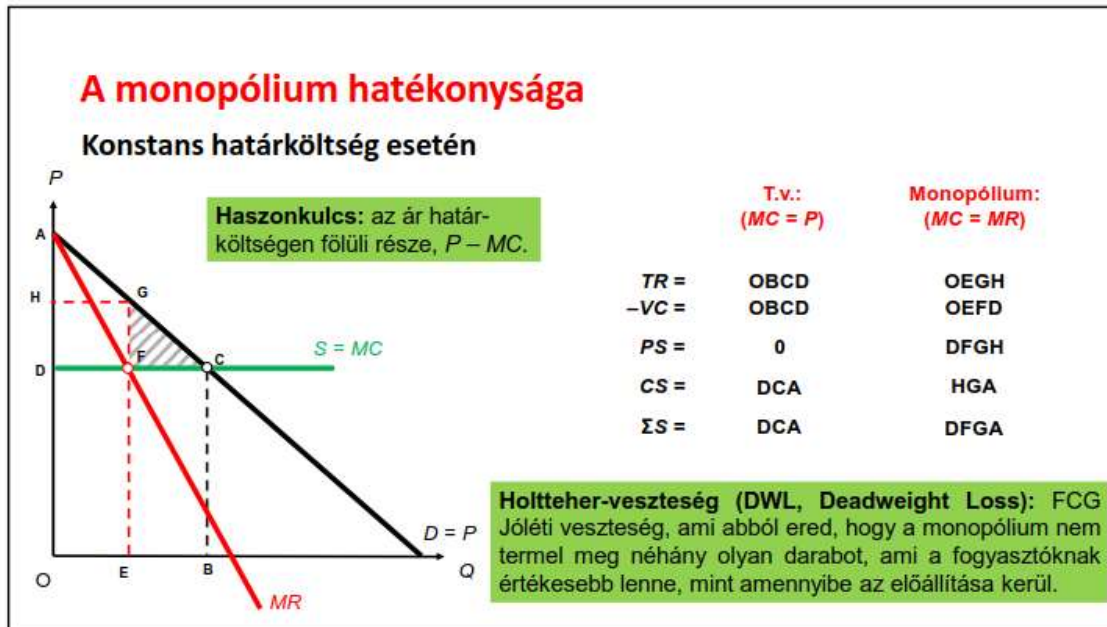

9. fejezet 7. lecke

A monopólium hatékonysága

1. dia

A közgazdaságtan azt vizsgálja, hogy hogyan hozunk meg allokációs döntéseket, és hogy azok mennyire hatékonyak. Megvizsgáltuk a termelői döntés meghozatalának módját két szélsőséges piacforma esetére, a tökéletes versenyre, és a monopóliumra. Ezeknek egyébként egyike sem létezik a valóságban abban a tiszta formájában, ahogyan a modelljeink leírják őket, attól még persze nem fölösleges a tanulmányozásuk. Most ennek a kétféle piacformának az elosztási hatékonyságát fogjuk megvizsgálni és összehasonlítani.

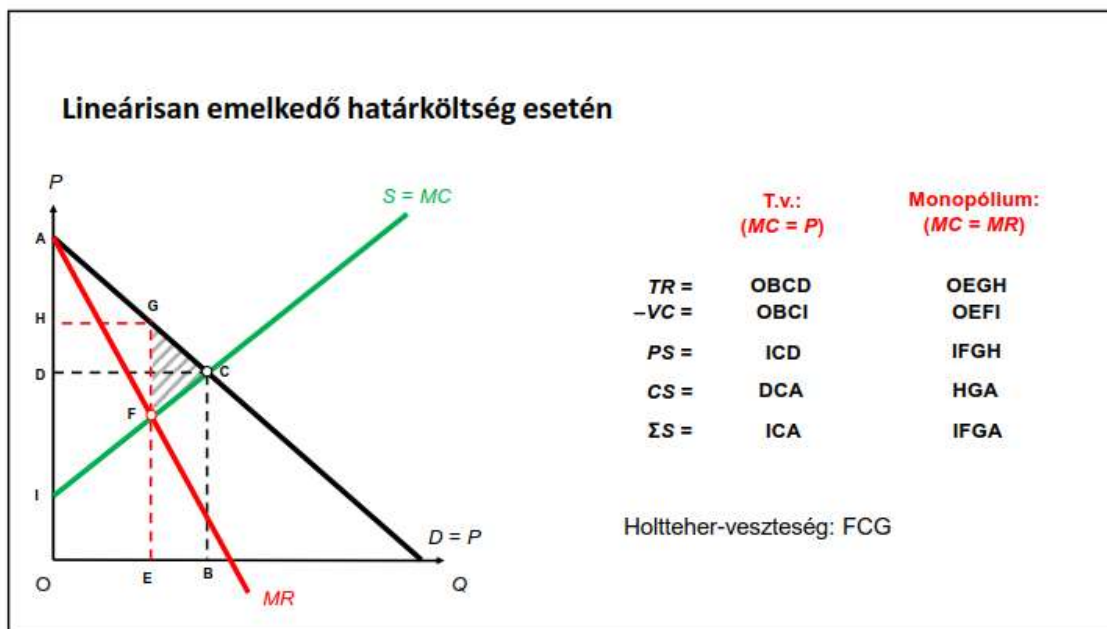
Vizsgálódjunk hosszú távon, tehát fix költségek nélkül, és tegyük föl, hogy a piacformák csak a szereplők száma tekintetében térnek el egymástól. Legyen a vállalati határkölség-függvény ilyen vízszintes. Ha vízszintes a határkölség, akkor megegyezik az átlagos változó költséggel (lásd 7. fejezet 5. lecke), és ez az egész akkor a vállalati kínálati függvénye is (lásd 8. fejezet 6. lecke). Tételezzük föl először, hogy a piac tökéletesen versenyző, vagyis hogy végtelenül sok ugyanilyen vállalat van rajta. Akkor az iparági kínálatot az egyéni kínálatok horizontális összegeként kapjuk meg (ismét csak a 8. fejezet 6. leckéjében beszéltem erről). Ha egy vállalat kínálati függvénye vízszintes, akkor az iparági kínálat is ugyanez a vízszintes egyenes lesz. A P tengely irányából való olvasatunk tehát, hogy ezen az áron az iparág bármennyit hajlandó hosszú távon termelni, a Q tengely felőli olvasatunk szerint pedig meglátjuk, hogy a valahányadik darabját a terméknek mekkora határkölséggel tudja az iparág előállítani. Vegyünk ehhez hozzá egy negatív meredekségű piaci keresleti függvényt! Itt is, a P tengely irányából azt látjuk, hogy egy adott áron mennyit vennének a fogyasztók összesen, a Q tengely irányából pedig, hogy a valahányadik darabját a terméknek mennyire értékelik, mennyi a maximális fizetési hajlandóságuk az annyiadik darabért.

A tökéletes versenyben a profitmaximalizálás feltétele az volt, hogy $MC = P$, ami itt teljesül. Mivel az MC függvény egyben a kínálati függvény is, a fizetési hajlandóság pedig a keresleti függvény, ezért az is mondhatnánk, hogy hosszú távon (is) az iparági kereslet és kínálat alakítja ki a termék árát, és a termelt mennyiséget, vagyis $S = D$, az is persze ugyanez a pont. A tengelyekről leolvashatjuk az árat és a mennyiséget, jelöljük betűkkel ezeket, mondjuk D és B . Lesz még itt néhány pont, amit szintén hasznos lesz, ha betűvel jelölünk: az origót, a profitmaximum teljesülését, és a maximális rezervációs árat. Nézzük, mi lett az elosztás „eredménye”, már ami a keletkezett többleteket illeti! A termelők összesen $P \cdot Q$ bevételre tettek szert, ami az ábrán az OBCD téglalappal jeleníthető meg. A határkölség függvény alatti terület megmutatja a termelés változó költségét, ami most hosszú távon egyben a teljes költség is, mivel nincs fix költség: ez is az OBCD téglalap. A teljes bevétel és a változó költség különbsége a termelői többlet – erről meg már az 1. fejezet 4. leckéjében beszéltünk – ami most a hosszú táv miatt egyben a profit is: ami tehát most az OBCD téglalapnak az OBCD téglalapon fölüli része, vagyis O . Hát persze, hosszú távon a tökéletes verseny 0 profitot eredményez! A fogyasztók mindegyike viszont, az utolsót kivéve, a maximális fizetési hajlandóságánál olcsóbban kapta meg a terméket, tehát fogyasztói többletre tett szert. Ez meg az ábrán a DCA háromszög, a megvásárolt termékmennyiség összes értékének, OBCA-nak és az érte kifizetett összegnek, OBCD-nek a különbsége. A teljes társadalmi többlet, amit ez az allokáció (mármint az, hogy ennyit és ilyen áron termeltünk meg) előállított, az a fogyasztói és a termelői többlet összege, a DCA háromszög. A teljes társadalmi többletet a Social Surplus-ból jelölhetném SS -sel, de a negatív konnotációk miatt inkább Total Surplus (TS)-ként ismert, vagy én egyszerűen csak Szumma S -ként jelölöm, mint a többletek összege.

Nézzük most mi lenne a helyzet, ha monopolizált lenne ez az ágazat, csak egyetlen termelővel, aki ugyanezzel a határkölség-függvénnyel rendelkezik, és ugyanezzel a kereslettel szembesül! Azt tudjuk, hogy a monopolista esetében a határbevétel nem egyenlő az árral, hanem annál kisebb, és ezért számára a profitmaximalizálás feltétele az $MC = MR$. A negatív meredekségű lineáris keresletből egy ugyanonnan induló, de kétszeres meredekségű határbevételi függvény származik. A profitmaximumot ez a pont adja meg nekünk. Vezessük le a termelt mennyiséget, föl az eladási árat, és nevezzük ez ezeket a jellegzetes pontokat is! Egyből feltűnik, hogy a monopólium kevesebbet termel, mintha tökéletesen versenyző lenne az iparág, és azt is drágábban adja el. Ezek mind a monopolistánk már korábban megismert forrásokból származó piaci hatalmának és árbefolyásoló képességének a következményei. Emiatt tud a monopolista a határkölségnél magasabb árat megszabni: ez lenne az, amit haszonkulcsnak hívnék, az ár és a határkölség közti különbség, a DH szakasz. Talán könnyen elképzelhető, hogy minél rugalmatlanabb, meredekebb a kereslet, ez a különbség annál nagyobb lenne. Node nézzük az elosztás hatékonyságát! Az elért teljes bevétel az OEGH téglalap. A termelés változó költsége a határkölség-függvény alatti terület, az OEGD téglalap. A bevétel és a változó költségek különbsége a termelői többlet, ami most már pozitív, a két említett téglalap különbsége a DFGH téglalap. Bár az ár magasabb a monopólium esetében, még mindig igaz az, hogy akik megveszik, azok azért veszik meg, mert számukra értékesebb a termék, mint amennyibe kerül, még mindig van fogyasztói többlet, csak kevesebb: most a HGA háromszög az. Összességében a teljes társadalmi többlet a DFGA trapéz. Ha ezt összevetjük a tökéletesen versenyző piac által előállított társadalmi többlettel, ami a DCA háromszög volt, azt látjuk,

hogy kisebb. Ha monopólium van egy piacon, akkor társadalmi többletet vesztegetünk el, amit megtermelhettünk volna versenyző esetben. Ez a társadalmi veszteség most az FCG háromszög. Ezt holtteher-veszteségnek hívjuk, és olyan jóléti veszteség, ami most éppen abból ered, hogy a monopólium nem termel meg néhány olyan darabot, ami pedig a fogyasztók számára értékesebb lenne, mint amennyibe az előállítása kerül. Figyelem: a definícióban fontos szó a „néhány”! Az E-től balra eső darabok mind olyanok, amiket a fogyasztók többre értékelnek a termelés határkölségénél, és monopólium ezeket elő is állítja nekik. A monopolista allokáció azért nem hatékony: mert maradnak olyan emberek, akik hajlandóak lennének megfizetni a termék előállításának határkölségét, mégsem kaphatnak a termékből. A tökéletes verseny esetén nincs ilyen, mindenki hozzájuthat a termékhez, ha legalább annyit hajlandó érte fizetni, amennyibe az határon lévő darab előállítása kerül. Persze lenne egy csomó ember, B-től jobbra, akik pozitív árat lennének hajlandóak fizetni érte, mégsem kaphatnak belőle, de őket, akik az előállítással járó többletköltségeket nem hajlandóak megfizetni, nem annyira sajnáljuk. Őket itt E és B között már inkább.

2. dia

Nem lenne sokkal másabb a helyzet akkor sem, hogyha a határkölség függvény emelkedő lineáris függvény lenne. Tökéletes verseny esetén itt teljesül az $MC = P$, ez lesz a profitmaximalizáló termelés és ár. Monopólium esetén pedig itt teljesül az $MC = MR$, és ezt a mennyiséget ilyen áron fogja piacra vinni a monopólium. A tökéletes versenyben az OBCD bevételből most az OBCI változó költség jön le, és így marad ICD termelői többlet. És ez a profit még eloszlik az összes versenyző között! És van fogyasztói többlet is: DCA, így az összes társadalmi többlet ICA. Ehhez képest a monopolizált ágazatban az összes bevétel OEGH, ebből kifizetve a változó költségeket, OEFI-t, a határkölség-függvény alatti területet, termelői többletként IFGH marad. Ez most láthatóan nagyobb, mint a tökéletes versenyző eset ICD termelői többlete, és ráadásul ez mind egyedül a monopolistáé! Van fogyasztói többlet is,

HGA. A teljes társadalmi többlet IFGA, ami megint csak kisebb, mint a tökéletes verseny esetében. A különbség a holtteher-veszteség: az FCG háromszög. Arra gondoljon mindig, amikor a holtteher-veszteséget akarja konceptualizálni, hogy kevesebbet termel a monopólium, mint a tökéletes verseny, és a veszteség abból származik, hogy nem termel meg olyan darabokat (E és B között), amelyek a fogyasztók számára értékesebbek, mint amekkora költséget az előállításuk a termelőnek jelentene. A 12. fejezetben lesz majd olyan helyzet is, amikor a jóléti veszteség éppen abból származik, hogy túl sokat termelnek, néhány olyan darabot is, amelynek az értéke pedig alacsonyabb, mint az előállításával járó határköltség.

3. dia

Összefoglalás: a monopólium jóléti és jövedelemelosztási hatásai

	Fogyasztók szempontja:	<ul style="list-style-type: none"> • $Q_{tv} > Q_{mon}$ • $P_{tv} < P_{mon}$ • $CS_{tv} > CS_{mon}$
	Termelők szempontja:	<ul style="list-style-type: none"> • $PS_{tv} < PS_{mon}$
	Társadalom egészének szempontja:	<ul style="list-style-type: none"> • $TS_{tv} > TS_{mon}$ • $0 < DWL_{mon}$

A szereplők számának a növelésével az összes társadalmi többlet úgy rendezhető át a termelőktől a fogyasztókhoz, hogy közben a teljes társadalmi többlet emelkedik.

Like and dislike icon www.dreamstime.com

Foglaljuk össze, mit találtunk összességében a tökéletes verseny és a monopólium összehasonlításánál! Három nézőpontból hasonlítjuk össze most ezt a két piacformát: a fogyasztók, a termelő(k) és a társadalom egésze szempontjából. Ezeknél az összehasonlításoknál nincs jelentősége annak, hogy konstans, emelkedő lineáris, vagy parabolikus határköltséggel van dolgunk, a megállapításaink mindegyik esetre egyformán állnak.

Szóval, a fogyasztók szempontjából az egyik lényeges különbség, hogy a versenypiac által termelt mennyiség nagyobb, mint amilyen mennyiséget a monopolista megtermel és piacra visz, azonos költség és keresleti viszonyok között, tehát amikor csak az a különbség, hogy ceteris paribus más az eladók száma. A másik lényeges különbség, hogy a versenypiac alacsonyabb áron kínálja a terméket, mint a monopolista. A harmadik különbség e kettő egyenes következménye: a fogyasztók által elért összes fogyasztói többlet a tökéletes verseny esetén nagyobb, mint a monopolizált piacon. CS, mint Consumers' Surplus, fogyasztói többlet. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a fogyasztók jobban örülnek, hogyha verseny van a piacon, és az itt felsorolt okokból nem szeretik a monopóliumokat.

Ha a termelői szempontot nézzük, akkor viszont azt mondhatjuk, hogy egy monopolista jóval nagyobb termelői többletet – Producers’ Surplus – tud elérni, mint akár egy versenyző iparág, pláne mint egy tökéletesen versenyző vállalat elérhet. Ezért is az az álma minden termelőnek, hogy monopolista legyen, ezért törekednek a termelők minél nagyobb piaci erőre, piaci hatalomra. Ezért kutatnak – többek között – új gyógyszerek után a gyógyszercégek, ezért próbálják a vállalatok elhíttetni velünk, hogy az ő termékük mással nem helyettesíthető, ezért igyekeznek a piaci szereplők belépési korlátokat állítani vagy állíttatni a potenciális új belépők elé. És meg is van az érdekellentét a fogyasztók és a termelők között: eddig a kereslet és a kínálat ellentétét abban láttuk, hogy a fogyasztók szeretnék alacsonyabb árakat, a termelők magasabb árakat, ez tehát a piacformákra úgy fordítható le, hogy a fogyasztók örülnek a szélsőséges versenynek, a termelők pedig annak, ha ők maguk monopolisták lehetnek.

De itt van még a társadalom egészének a szempontja. Ezt kétféleképpen is meg lehet fogalmazni: a társadalom egésze szempontjából a verseny azért jobb, mint a monopólium, mert nagyobb teljes társadalmi többletet eredményez. Másképpen: a monopólium léte holtteher veszteséget okoz. Ha a szereplők számát végtelenül sokról egyre csökkentjük, akkor egyrészt megváltozik a megtermelt társadalmi többlet elosztása: több jut belőle a termelőnek, és kevesebb marad a fogyasztónak. Ez még önmagában nem lenne baj, ez egy egyszerű átcsoportosítás. A nagyobb baj, hogy miközben jólétet csoportosítunk át a fogyasztóktól a termelőkhez, maga a csoportosítható jólét egy része elvész. Ez a holtteher-veszteség. Ez a társadalom egésze szempontjából rossz hírnek hangzik. De ha fordítva fogalmazzuk meg, akkor máris jobb a csengése: A szereplők számát egyről végtelenre növelve nem csak, hogy a fogyasztók többlete növekszik a termelők többlete rovására, hanem úgy tudunk többletet a termelőktől a fogyasztókhoz átcsoportosítani, hogy a nyertesek többet nyernek, mint amennyit a vesztesek veszítenek. A társadalmi jólét nő, a holtteher-veszteség megszűnik. Ez egy jó végszó a monopólium jóléti és jövedelemelosztási hatásairól szóló fejezet végére.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDÁSZ KÉPZÉS
TÁVOKTATÁSI TAGOZAT
LECKESOROZAT
COPYRIGHT © SZTE GTK 2017/2018

A LECKE TARTALMA, ILLETVE ALKOTÓ ELEMEI ELŐZETES,
ÍRÁSBELI ENGEDÉLY MELLETT HASZNÁLHATÓK FEL.

JELLEN TANANYAG
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT
AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL.
PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE